

Erken Cumhuriyet Döneminde Tarım Politikalarını Desteklemeye Yönelik Bir Vergi Reformu: Aşar Vergisi'nin Kaldırılması

A Tax Reform to Support Agricultural Policies in the Early Republic Period: Abolition of Tithe

Rıdvan ENGİN¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Çanakkale, Türkiye

Sorumlu yazar/

Corresponding author : Rıdvan ENGİN

E-posta/E-mail : ridvanengin@comu.edu.tr

ÖZ

Tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin vergi sistemi içerisinde kuşkusuz en önemli gelir kaynağını zirai ürünlerden aynı olarak alınan Aşar Vergisi oluşturmuştur. Aşar Vergisi, devletin kuruluşundan itibaren uzun yıllar başarılı bir şekilde uygulanmış olmasına karşın özellikle 17. yüzyıldan sonra Osmanlı toprak düzeninde meydana gelen bozulmalara bağlı olarak verginin tahsil usullerinde adaletsizlikler ortaya çıkması nedeniyle önemli bir sorun haline gelmiştir. Nitekim Aşar Vergisi Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar mevcudiyetini sürdürmüştür. Aşar Vergisi'nin kaldırılması, erken Cumhuriyet döneminde yeni rejimi en çok uğraştıran ve uzun süre tartışmalara yol açan mali sorunların başında gelmiştir. Bu bağlamda gerek tarımsal üretimi desteklemek, gerekse kırsal kesim üzerindeki vergi yükünü azaltmak amacıyla 1925 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi maliye tarihi açısından önemli bir vergi reformu olarak kabul edilen Aşar Vergisi'nin kaldırılmasına zemin hazırlayan süreçte yaşanan gelişmelerin yanı sıra verginin kaldırılmasının iktisadi, mali, sosyal ve siyasi sonuçları ile tarım kesimi üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Aşarın kaldırılması sonucu ortaya çıkan gelir kaybının karşılanması amacıyla yapılan yasal düzenlemelerin vergi yapısını olumsuz etkilediği, vergi yükünün kırsaldan kente kaymasına neden olduğu ve dolaylı vergilerin ağırlık kazanmasına sebebiyet vermesi nedeniyle vergi sisteminde adaleti bozduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşar Vergisi, tarım, tarım politikası, vergi reformu, vergi yükü

ABSTRACT

Within the tax system of the Ottoman Empire, which had an economic structure based on agriculture, the most important source of revenue was undoubtedly the Tithe levied in kind on agricultural products. Although the Tithe Within the tax system of the Ottoman Empire, which had an economic structure based on agriculture, the most important source of revenue was undoubtedly the Tithe levied in kind on agricultural products. Although the Tithe had been applied successfully for many years since the foundation of the state, it became an important problem, especially after the 17th century, due to injustices in the collection procedures of the tax due to the deterioration in the Ottoman land order. As a matter of fact, the Tithe continued to exist until the first years of the Republic. The abolition of the Tithe was one of the most challenging and controversial fiscal problems for the new regime in the early Republican period. In this context, it was abolished in 1925 to support agricultural production and to reduce the tax burden on rural areas. This study discusses the developments in the process that paved the way for the abolition of the Tithe, which is considered as an important tax reform in terms of the fiscal history of the Republican period, as well as the economic, fiscal, social and political consequences of the abolition of the tax and its effects on the agricultural sector. It has been determined that the legislative regulations made to cover the loss of income resulting from the abolition of tithe negatively affect the tax structure, cause the tax burden to shift from rural to urban, and disrupt justice in the tax system by causing indirect taxes to gain weight.

Keywords: Tithe, agriculture, agricultural policy, tax reform, tax burden

Başvuru / Submitted : 17.08.2024

Revizyon Talebi/
Revision Requested : 10.09.2024

Son Revizyon/
Last Revision Received : 12.09.2024

Kabul / Accepted : 20.09.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the issue of the abolition of the Tithe, which is characterised as an important tax reform in the history of public finance, is discussed. First, the land regime and agricultural structure prevailing in the Ottoman Empire were analysed, and the problems arising in the implementation of the Tithe levied on agricultural production were included. Then, depending on these problems, the discussions on the abolition of the Tithe in both the Izmir Economic Congress and the Grand National Assembly of Turkey and different views and opinions on the subject were put forward. Finally, the results and effects of the abolition of the Tithe are evaluated.

As in all Turkish states established in history, the most important element of economic life in the Ottoman Empire was agriculture. The Ottoman Empire became such a powerful empire because of its territorial organisation. Thanks to the fief system, which is an important part of this land order, the state shaped economic life by keeping agricultural production under its control.

The fief system, which formed the basis of the Ottoman land system, was modelled on the *ita* system implemented in the Seljuk period. The fief system is a system in which certain tax revenues to be collected from certain regions are left to state officials and in return they are obliged to perform certain services. In other words, it is the cultivation of state-owned lands by peasants under the control of state officials. Since the economy of the Ottoman Empire was based on agriculture and the important sources of income of the state were taxes levied on agriculture, the Ottoman Empire attached great importance to the fief system, which constituted the essence of the land order.

Most Ottoman population made their living from agriculture. Although the territory of the Empire was spread over a large area, it is observed that arable land and agricultural production were not at a sufficient level. The most important reason for this is the low population density due to the long years of wars. The low level of agricultural production in relation to the population density caused the taxes levied on agricultural products to be lower than estimated.

Since the Ottoman economy was based on agriculture, the most important source of income for the state was the Tithe levied on agricultural products. The Tithe literally means one-tenth. Tithe is a direct tax levied in kind on agricultural produce. In the Ottoman Empire, the practise of *Ashar* varied not only according to sharia law but also according to long-standing local customs and traditions as well as economic and financial conditions in various regions. For example, in the Ottoman Empire, the rate of this tax was determined by taking into account various criteria such as the fertility level of the land, irrigation facilities, type of agricultural product, local customs and traditions, etc. Another feature that differs from its application in Islamic law is that the tax is levied not only on Muslims but also on non-Muslims.

After the 17th century, some disruptions occurred in the Ottoman territorial organisation, and accordingly, significant problems were experienced in the collection of the Tithe. To solve these problems, the state thought to remove the costs of tax collection by abolishing the fief system and instead introduced the tax farming system. In the tax farming system, people called taxman were authorised to collect taxes in return for a certain price. However, the expected results could not be obtained from this system either. Most of the peasants left their lands and became unemployed because of the pressure exerted by the taxmans, who wanted to collect more taxes from the peasants to increase their profits. It was not possible to cope with such problems arising in the territorial organisation, and these problems continued until the collapse of the state.

The tax farming method was based on a contract between the state and the taxman who undertook to collect the highest amount of tax through a tender. However, from time to time, taxmans did not comply with the terms of this contract and tried to collect much more than the specified tax amount, leaving the peasants in a difficult situation. Since the state's control mechanisms did not work effectively, it was not possible to protect the peasants from the oppression and cruelty of the taxmans.

In the first years of the Republic, one of the fiscal issues that occupied the new administration the most was the Tithe. Since the peasants constituted the majority of the population, the government pursued pro-peasant policies and abolished the Tithe in 1925 in order to encourage agricultural production and alleviate the tax burden on rural areas. As a result of the abolition of Tithe on the one hand and the provision of credit facilities to farmers and the allocation of funds from the state budget for the purchase of ploughs and seeds for farmers in need on the other, cultivated agricultural areas expanded and significant increases in agricultural production were achieved during this period.

In the 1920s, the Republic of Turkey had an economic structure dominated by agriculture, and 80% of the population lived in rural areas. Likewise, the agricultural sector accounted for a large part of the national income and almost all of the exports were agricultural products. In the post-war period, efforts to rebuild the country's devastation were largely focused on agriculture.

The years 1923-1929 were a period of rapid increase in agricultural output in Turkey. In a short period of time, the pre-war production volume was reached in the main agricultural products, which had been reduced by half due to the War of Independence. In particular, the return of men returning from the front to their own lands after the war was the

most important factor determining the increase in agricultural production, while legal regulations on prices and taxes also helped to create resources in favour of the agricultural sector.

The abolition of the Tithe led to significant developments in the agricultural sector, but on the other hand, it also deprived the state of an important source of income. This situation caused the state to lose an important source of financing. Although some new taxes were introduced to fill the gap in the state budget caused by the abolition of the Tithe, it was not easy to compensate for the loss of revenue. In this period, although the rates of existing taxes were increased or new taxes were introduced, the power of the tax system to tax agricultural production decreased considerably and the tax burden shifted from rural to urban areas. After this year, the agricultural sector in Turkey was not taxed in real terms, and the tax burden remained mainly on the commercial and industrial sectors.

Moreover, with the abolition of Ashar, the fiscal burden on the peasants as taxpayers decreased. With the abolition of Ashar, the share of taxes levied on agriculture in total tax revenues decreased from 33% to 10%, and thus an important decision was taken to increase the welfare level of the rural population.

The abolition of the Tithe, described by Mustafa Kemal Atatürk as 'the most ruthless scourge of the Middle Ages', was the most pressing financial issue for the new government in the early years of the Republic. Reducing the tax burden on the agricultural sector, which is the most important component of the economic structure and the main source of livelihood of the Turkish people, has been among the main priorities of the government. Considering that the government had taxable resources in a newly established country after the long years of the liberation struggle, the abolition of the Tithe, which constituted the most important revenue item of the state budget in this period, is considered an extraordinary decision.

Another reason for the abolition of the Tithe was to create a modern tax system. There was a need to reorganise the taxes inherited from the Ottoman Empire or to abolish them completely. The abolition of the Tithe, which was a direct tax, and the new taxes introduced afterwards changed the tax structure significantly. While the weight of direct taxes decreased in the tax system, the share of indirect taxes, which do not take into account the ability of taxpayers to pay, increased.

In conclusion, it can be stated that the abolition of the Tithe was a difficult test for the government in the first years of the Republic. Nevertheless, the government took the risk, regardless of the economic and financial consequences, and took the bold decision to abolish the tithe in order to reduce the tax burden on the peasants. Therefore, while this decision of the government gained the support of the rural population, it is not possible to say that it was equally accepted by all segments of the society. In particular, industrial and commercial workers opposed the abolition of the Tithe, considering that the new taxes to be introduced to compensate for the loss of income due to the abolition of the Tithe would be partially reflected on them.

1. Giriş

Tarihte kurulan bütün Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de tarım sektörü iktisadi yaşamın önemli bir parçası olmuştur. Osmanlı Devleti 13. yüzyılın sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir uç beyliği iken, Selçuklu'nun dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını elde etmiş ve yüzyıllar boyunca ayakta durmayı başaran güçlü bir cihan devletine haline gelmiştir (Kayıran, 1988, s. 1-2). Devleti bu denli güçlü kılan özelliklerinden biri de sahip olduğu toprak düzeni olup bu düzen esasında uzantısı olduğu eski medeniyetlerin bir bileşimidir. Geniş bir alana yayılan hâkimiyeti altındaki topraklarda bazı bölgesel istisnalar olmak üzere tarımsal üretim için kullanılan arazilerin mülkiyeti, kural olarak devlete aitti. Mülkiyeti devlete ait bu araziler yıllık gelirine göre has, zeamet ve tımar olarak ayrılmış ve bunların kullanımı, başlıca vazifesi asker yetiştirmek ve vergi toplamak olan devlet görevlilerine bırakılmıştır. Tımar ya da dirlik adı verilen bu sistem doğal olarak üretim yapısında devleti etkin bir unsur haline getirmiştir. Osmanlı'da hâkim olan bu toprak düzeni, merkezi idare ile tımar müessesesinin üretim ve bölüşüm gibi belirleyici ekonomik faaliyetleri denetimi altında tutması ilkesine dayanmaktadır. Tarımsal üretimi kontrolü altında tutan ve artık mahsule el koyan devlet tamamıyla iktisadi hayatı da şekillendirme imkânı elde etmiştir. Bu nedenle toprak düzeninin önemli bir unsuru olan tımar sistemini, devlet ile ekonomik faaliyetleri bütünleştiren dikey bir örgütlenme biçimi olarak nitelendirmek mümkündür (Kepeken ve Yentürk 2007, s. 32).

Tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde en önemli gelir kaynağı zirai ürünler üzerinden alınan Aşar Vergisi'dir (İnalçık, 2023, s. 131). Aşar, Arapça "uşr" ya da "öşr" kelimesinin çoğulu olup "onda bir" anlamına gelmektedir (Ortaylı, 2020, s. 134). Ayrıca tarım ürünlerinden tahsil edilen zekât olarak da ifade edilmektedir. Kavram, Hz. Muhammed'in "yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde uşr (1/10), susuz topraklarda emek gücü ile sulananlarda nisf uşr (1/20 oranında zekât) vardır." hadisinde açıkça yer almaktadır (Baydemir, 2015, s. 43; Gökbnar ve Uğur 2016, s. 72). Aşar, Müslümanların sahip oldukları topraklardan elde ettikleri zirai ürünün sabit

bir oranı olarak ödedikleri aynı bir vergidir. Şeri hukuk içerisinde yer alan bir vergi türü olmakla birlikte İslamiyet öncesi toplumlarda da rastlanmaktadır. Asurluların altın veya aynı olarak tahsil ettikleri “ışru-u” olarak adlandırdıkları vergiden ya da İbranice “ma’şer” denilen tapınak veya krallara ödenen 1/10 nispetindeki verginin adından türediği de ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra Aşar, Yunan ve Roma medeniyetlerinde de uygulanan bir vergi olarak karşımıza çıkmaktadır (Giray, 2006, s. 44; Gökbunar ve Bursalıoğlu 2012, s. 69).

Osmanlı Devleti’nde Aşar uygulamasının şeri hukuktakinden farklılık arz eden yönleri bulunmaktadır. Osmanlı’da Aşar uygulaması yalnızca şeri hükümlere göre değil ayrıca çeşitli bölgelerde uzun yıllardır süregelen yerel örf ve geleneklere ile ekonomik ve mali şartlara göre de değişiklik göstermiştir. Örneğin Osmanlı’da bu verginin oranı toprağın verimlilik düzeyi, sulama olanakları, tarımsal ürünün cinsi, yerel örf ve adetler vs. çeşitli kriterler göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir. İslam hukukundaki uygulamasından ayrılan bir diğer özelliği, verginin sadece Müslümanlardan değil gayrimüslimlerden de alınmasıdır (Velay, 1978, s. 10; Giray, 2006, s. 100).

Osmanlı vergi sistemi içerisinde Aşar, tarımsal ürün üzerinden aynı olarak alınan geleneksel bir dolaysız vergidir (Korkmaz, 1982, s. 107; Keyder, 1993, s. 42). Bu nedenle çiftçinin herhangi bir sebeple ekim yapmadığı ya da ürün alamadığı dönemlerde vergi alınmaması, mükellefin ödeme gücünün dikkate alındığını göstermektedir (Özyüksel, 1985, s. 53). Aşar aynı zamanda konjonktüre karşı esnek bir yapıya sahiptir. Zira Aşar aynı olarak toplandığı için ürün fiyatlarında oluşan artış ya da azalışların vergi hasılatını doğrudan etkilemesi söz konusudur (Giray, 2006, s. 100).

Aşar Vergisi, Osmanlı maliyesi açısından daima önemli bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle devlet tarım kesimini vergilendirirken olabildiğince hassas hareket etmiş, bir yandan bazı nizamnameler çıkararak verginin tahakkuk-tahsil dengesini korumaya çalışmış, diğer yandan da tarımsal faaliyetlerin olumsuz etkilenmemesi için çabalamıştır. Devlet, Aşardan elde edilen gelirin mali açıdan büyük önem taşıması nedeniyle vergiye ilişkin köklü değişiklikler yapmaktan çekinmiş, risk almamıştır. Örneğin 1327 (1911-1912) mali yılı bütçe görüşmelerinde Maliye Nazırı Aşarla ilgili olarak söz konusu verginin tarımın gelişmesine engel olduğunu ve köylüler üzerinde ağır bir yük oluşturduğunu ifade etmekten çekinmemiş, fakat sözlerinin devamında söz konusu verginin bütçe içerisinde en önemli gelir kalemini oluşturduğunu ve bu sebepten dolayı verginin kaldırılmasının mümkün olmadığını da vurgulamıştır (Öznel, 2009, s.100-101).

Bu çalışmada maliye tarihi içerisinde önemli bir vergi reformu olarak nitelendirilen Aşar Vergisi’nin kaldırılması meselesi ele alınmıştır. Öncelikle Osmanlı Devleti’nde hakim olan toprak rejimi ve tarımsal yapı incelenmiş, tarımsal üretim üzerinden alınan Aşar Vergisi’nin tatbik edilmesinde ortaya çıkan sorunlara yer verilmiştir. Ardından bu sorunlara bağlı olarak gerek İzmir İktisat Kongresi’nde gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Aşar’ın kaldırılmasına yönelik yaşanan tartışmalar ile konuyla ilgili farklı görüş ve düşünceler ortaya konmuştur. Nihayetinde Aşar Vergisi’nin kaldırılmasının sonuç ve etkileri değerlendirilmiştir.

2. Osmanlı’da Toprak Rejimi ve Tarımsal Yapı

Osmanlı Devleti tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahipti. Bu yapının özünü oluşturan tımar, Selçuklu döneminde uygulanan ikta sisteminin devamı olarak görülmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti’nin Moğol saldırıları neticesinde yıkılmasıyla ortaya çıkaran Osmanlı Beyliği, Selçuklu sultanı tarafından Osman Gazi’ye bırakılan bir iktadan doğmuştur. Osmanlılar, Selçukluların askeri ikta sistemini alarak geliştirmiş, “tımar” ya da “dirlik” adı altında uygulamışlardır. Bu sistem, devletin kısa süre içerisinde büyüyerek bir imparatorluğa dönüşmesini sağlamıştır (Dinler, 2000, s. 13).

Osmanlı’da köy-kent ilişkilerinde toplumsal müesseselerin şekillenmesinde tımar sisteminin önemli rolü bulunmaktadır. Birtakım mali, iktisadi, idari ve askeri amaçlar gözetilerek oluşturulan tımar sistemi, belirli bölgelere ait vergi gelirlerinin tamamının ya da bir kısmının dirlik olarak bir devlet görevlisine bırakıldığı ve bunun karşılığında da muhtelif hizmetlerin ona yüklenmesidir (Ortaylı, 2020, s. 124). Tımar sisteminin esası, mülkiyeti devlete ait olan topraklardan yine devlet tarafından görevlendirilen devlet memuru sıfatına sahip ve maaşlarını tımarların gelirlerinden bizzat alan sipahilerin denetimi altındaki köylülerce işletilmesine dayanmaktadır. Geniş anlamda tımar, geçimini temin etmek ya da çeşitli hizmet giderlerini karşılamak üzere bazı asker-memurlara belirli bölgelerde yer alan vergi kaynaklarından gelir toplama yetkisi verilmesi olarak tanımlanmaktadır. Devletin en önemli üretim alanına egemen kılınan tımar sistemi içerisinde elde edilen gelirler merkez hazineye girmemekte olup bir diğer ifadeyle doğrudan belirli gider kalemlerine tahsis edilmektedir. Zira bu gelirler devlet mülkiyeti altındaki toprakların çiftçiler tarafından işletilmesi sonucu alınan devlet paylarıdır ve bu toprakları gözetilen/denetleyen ve aynı zamanda gerekli hallerde yetiştirdiği askerlerle savaşa katılan sipahilere bırakılmaktadır (Çakır, 2001, s. 179).

Osmanlı’da toprak mülkiyetinin devlete ait olmasının tarımla uğraşan kesim açısından iki önemli faydası bulunmaktadır. Birincisi, vergi gelirlerini tahsil eden dirlik sahipleri birtakım özel yetkilere sahip olmakla birlikte memur vasfı taşımaktadır ve bu nedenle köylülerin derebeyliklerde olduğu gibi sömürülmesi ihtimali söz konusu değildir. Toprakların devlet mülkiyetinde olması, gerek devletin siyasi ve idari gücünü sağlamlaştırmakta gerekse devlet

memurlarının denetimini kolaylaştırmaktadır. İkincisi ise dirlik sahiplerinin toprağın mülkiyetine sahip olmamaları, derebeylik benzeri ilişkilerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Ayrıca toprak mülkiyetinin köylü kesimine ait olması halinde ortaya çıkabilecek olası risk ve belirsizliklerden de korunmaktadır. Örneğin köylünün kuraklık, sel gibi doğal afetler nedeniyle tarlasını alacaklılarına kaptırarak kendi tarlasının ırgatı olması gibi bir durum yahut tohumuz kalması gibi bir sorunu yoktur. Mülkiyetten yoksun olması bir taraftan köylünün topraklarını genişleterek daha fazla kazanç elde etmesini engellerken öteki taraftan da doğayla tek başına mücadele etmekten onu sakınmaktadır. Kısacası bu sistem gerek birey olarak köylünün, gerekse toplumsal yapının güvenliğini temin etmektedir (Cem, 2023, s. 40-42).

Osmanlı'nın Batılı devletlerin deyimiyle "hasta adam" haline gelmesi ve koca bir imparatorluğun çöküşe sürüklenmesinin gerekçelerinden biri de toprak düzeninde meydana gelen bozulmadır. Savaş tekniğinde meydana gelen gelişmelere paralel olarak Batıda ateşli silahlar kullanılmaya başlanmış ancak Osmanlı eyalet askerleri bu yeni duruma ayak uyduramamıştır. Buna karşın ateşli silah kullanacak ordu mensuplarının askerliği meslek edinen kişilerden oluşması ve aynı zamanda sürekli olarak talim yapması gerektiğinden merkezi ordu içerisindeki yeniçerilerin sayısının artırılması kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla o döneme kadar yeniçerilerin giderleri padişah haslarından karşılanırken, yeni durumda bu gelirler yetersiz hale gelmiştir. Bu sebeple savaşlarda önemi gittikçe azalan eyalet askerlerini yetiştiren sipahilerin tumarlarına el konularak vergilerin merkezileşmesi amaçlanmış ve devlete ait topraklardan vergi tahsil etme işinin mültezim adı verilen araçlara ihale usulüyle bırakılması yoluna gidilmiştir (Dinler, 2000, s. 11-16).

Osmanlı'da modern anlamda ilk tarım politikası, 19. yüzyılın başlarında Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından yapılmıştır. Bu çerçevede bazı kurumlara ait arazilere el konulmuş ve bunların tarıma elverişli olanları çiftçilere dağıtılarak toprak reformu gerçekleştirilmiştir. Bu topraklarda özellikle dokumacılığın Batıdaki gelişimi göz önünde bulundurularak pamuk üretimine ağırlık verilmiştir. Ancak Mısır'da uygulama imkânı bulan bu politikalar istisnai bir durum olarak kabul edilmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde izlenen tarım politikaları ile genellikle üretici konumundaki çiftçilerin korunmasından ziyade tüketicilerin beslenme gereksiniminin düşük fiyatlardan temin edilmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda devletin, fiyat kontrolü (narh) gerçekleştirmek suretiyle piyasaya sıkça müdahalesi söz konusu olmuştur (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005, 45-46).

Osmanlı ekonomisinin dinamikleri ve maliyenin gelir kaynakları büyük ölçüde tarıma dayanmakta olup nüfusun yaklaşık %80'i tarımla uğraşmaktaydı. Osmanlı coğrafyasının tarımsal zenginliğe sahip olmasını kolaylaştıran iklim, coğrafi durum, tarıma elverişli alanların fazlalığı, toplumsal örgütlenme, gelenekler vs. bu duruma zemin oluşturmuştur denilebilir. Ancak verimli toprakların bolluğuna karşın nüfus yoğunluğunun düşük, ulaşım olanaklarının kısıtlı, nakliye maliyetlerinin yüksek, tarımsal gelişimi sağlayacak sermaye ve emeğin yetersiz olduğu bir ortamda tarım kesimi emek yoğun bir niteliğe sahip olmuştur. Nitekim bu etkenler nedeniyle devletin sahip olduğu tüm zenginliklerin yeterince değerlendirilemediğini belirtmek gerekir (Öznel, 2009, s. 100).

Osmanlı'da tarımın geri kalmasının temel sebepleri, Avrupa'daki toplumsal düzen ile karşılaştırıldığında daha açık bir biçimde görülmektedir. Osmanlı'da köylünün hukuki durumu, Avrupa'nın feodal düzeninden daha zayıftır. Batıda feodal düzen altında senyörlere toprak mülkiyeti tanınmıştır. Bu düzenin sona ermesiyle büyük köle toplulukları da toprak mülkiyetine sahip olmuş, tarımda yaratılan tasarruflar, sermaye birikimine dönüştürülmeye başlamıştır. Aynı dönemde Osmanlı köylüsünün yarattığı artı değere ise devlet ya da mültezimler tarafından el konulmuş ve bunun büyük ölçüde sarayın ya da ordunun ihtiyaçları için harcanması söz konusu olmuştur (Yenal, 2010, s.26).

Tarım sektörü, Osmanlı ekonomisinin lokomotifi ve aynı zamanda nüfusun büyük bir kısmının istihdam edildiği önemli bir geçim kaynağıydı. İmparatorluk topraklarının geniş bir coğrafyaya yayılmasına karşın ekilebilir arazilerin yüz ölçümünün ve dolayısıyla da tarımsal üretimin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Örneğin 20. yüzyılın başlarında Anadolu ve Rumeli'de ekili arazilerin bu bölgelerin yüz ölçümüne oranı yaklaşık %7 olarak tespit edilmiştir. Ekili arazilerin ülke topraklarının yalnızca küçük bir kısmını oluşturması düşük nüfus yoğunluğunun bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Tarımsal üretim miktarının düşük olması, tarıma dayalı bir ekonomide zirai ürünler üzerinden alınan vergilerin de beklenenin altında kalmasına yol açmıştır (Öznel, 2009, s. 100). Düşük nüfus yoğunluğuna bağlı olarak tarımsal ürünler üzerinden alınan vergi gelirleri de potansiyelinin altında kalmıştır. Nüfus yoğunluğunun düşük olmasının en önemli nedeni ise süreklilik gösteren savaşlardır. Uzun yıllar devam eden savaşlar nedeniyle özellikle erkek nüfusunun silahaltında olması, emek yoğun özelliğe sahip tarım kesimini olumsuz etkilemiştir.

3. Aşar Vergisi Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar

Kuruluşundan yükseliş dönemine kadar vergi gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan Aşar Vergisi, gerek zirai ürün miktarına göre aynı olarak tahsil edilmesi gerekse çeşitli nedenlerle o yıl ürün elde edemeyen çiftçilerden vergi alınmaması gibi etkenlerden dolayı vergilemede adalet ilkesine uyum sağlamıştır. Ancak 17. yüzyıldan sonra devlet mülkiyetine dayalı toprak düzeninin bozulmasına paralel olarak Aşarın tahsil usullerinde de adaletsizlikler

ortaya çıkmıştır. Devlet, tımar sistemini kaldırarak doğrudan vergi toplamının beraberinde getirdiği harcamalardan kurtulmayı arzu etmiş, bunun yerine çiftçiler üzerinde yoğun baskı ve sömürüye yol açan iltizam usulüne geçmiştir. Bu usulde mültezimler, keyfi biçimde hareket ederek çiftçilerden daha fazla ürün toplamaya çalışmışlardır. Doğal olarak bu süreç vergiden kaçınmaya yönelik eylemlerin artmasına ve buna bağlı olarak da devletin zirai ürünlerden aldığı payın azalmasına neden olmuştur. İltizam usulüyle birlikte Aşar Vergisi, köylüler üzerinde baskı ve zulme yol açan, onları yoksulluğa mahkûm eden bir soygun mekanizması haline gelmiştir. Ayrıca artan vergi yükü nedeniyle köylüler tefecilerin eline düşmüş, topraklarını tefecilere kaptırarak birçoğu ya ırgatlaşmış ya da işsiz kalmıştır. Bu başıboş ve işsiz kitlelerin başlattığı Celali İsyanları en fazla kırsal kesimi olumsuz etkilemiş, köylülerin bağ, bahçe ve topraklarından kopmasına yol açmıştır (Gökbunar ve Bursalıoğlu 2012, s. 61-65).

Aşarın tahsilinde uygulanan iltizam usulünde ortaya çıkan aksaklıkların kaynağı, mültezimlerin köylüye karşı tutumları olmuştur. Çiftçiler hasat dönemi tarımsal ürünlerini mültezimin harmana gelip Aşar payını alması için tarlada bekletmek mecburiyetindeydi. Dolayısıyla mültezim Aşarı tahsil etmeden hiçbir çiftçi tarladaki ürününe el süremez ve satamazdı. Mültezimlerin gelmeleri bazen haftalar sürünce, bu durumda tarladaki ürünün çürüyüp bozulmasına ya da kalitesinin düşmesine yol açmıştır. Mültezimlerin bu tür keyfi ve zalimce hareketleri çiftçiler üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmuştur (Şenyüz, 1985, s. 73).

İltizam usulünde açık artırmada en fazla vergi getirmeyi taahhüt eden mültezim ile devlet arasında bir tür sözleşme yapılmıştır. Mültezimler bu sözleşmede belirtilen vergi miktarını tahsil etmeye yetkili olsalar bile daha yüksek miktarda vergi toplayarak kazançlarını artırmaya çalışmışlardır. Devletin denetim mekanizmalarının etkisiz olması nedeniyle de bu duruma bir çare bulunamamış, köylüleri mültezimlerin baskısından korumak mümkün olmamıştır. Ayrıca bazı yıllarda açık artırma işlemlerinin uzaması, köylülerin mahsulünü tarlada bırakmaya zorlamış, böylece hava koşullarından ve zararlı böceklerden kaynaklı kayıplar meydana gelmiştir. Bununla birlikte köylülerin Aşar olarak ödedikleri ürün miktarını en fazla 1 saatlik uzaklıkta olacak şekilde “Aşar ambarı” denilen ve bu ürünlerin depolandıkları yerlere taşıma yükümlülüğü bulunmaktaydı. Buna karşın mültezimler bu ürünleri 8 saate kadar çıkabilen mesafedeki ambarlara nakletmeye zorlamışlardır (Gökbunar ve Bursalıoğlu 2012, s. 75).

Daha öncede belirtildiği gibi Tanzimat’ın ilanına kadar Osmanlı Devleti’nde Aşar vergisinin tahsili tımarlı sipahilere belirli vazifeler karşılığında dirlik olarak bırakılmıştır. Ancak zamanla önem kazanan merkeziyetçi yönetim anlayışı gereği tımarların geliri, sipahilerin elinden alınarak iltizam usulüne geçilmiştir. Bu usulde vergileri toplama yetkisi açık artırmayla devlete en fazla ödeme yapmayı garanti eden mültezim adı verilen kişilere bırakılmıştır. Mültezimler kazançlarını artırmak amacıyla çiftçiler üzerinde baskı yapmaya başlayınca Tanzimat’ın ilanı ile birlikte iltizam usulü kaldırılmış, Aşar gelirlerinin her bölgeye tayin edilmiş olan muhassıllar vasıtasıyla toplanması kararlaştırılmıştır. 1840-1843 yılları arasında tatbik edilen bu usulde de aynı olarak toplanan ürünlerin etkin bir biçimde muhafaza edilememesi, pazar yerlerine taşınıp satılması için gereken teşkilatlanmanın sağlanamaması gibi sebeplerden dolayı başarısız olunmuş ve devlet gelirlerinde önemli ölçüde azalma meydana gelmiştir. Daha sonra tekrar iltizam usulüne geçilmiş ve böylece bütün gayretlere karşın Osmanlı mali idaresi Aşar gelirlerini doğrudan tahsil etme hususunda başarı sağlayamamış ve devletin yıkılışına kadar iltizam usulüne bağımlı olmaya devam etmiştir (Güran, 2019, s. 69-73; Şener, 2021, s. 116-120).

Her ne kadar “onda bir” ya da “on cüzde bir cüz” anlamına karşılık gelse de Aşarın imparatorluk toprakları içerisinde yer alan bölgelerde farklı oranlarda uygulandığı bilinmektedir (Kazıcı, 2019, s. 40). Her tür zirai ürün miktarı üzerinden vergi alınmakla birlikte özellikle tahıl üzerinden alınacak vergi miktarı tespit edilirken çiftçilere Aşarın yanı sıra “salaria” adı verilen bir tür ek mali yükümlülük getirilmesi söz konusuydu (İnalçık, 2023, s. 131). Salar, köylere gidip tımarlı sipahiler namına harmanı ölçerek bunlardan toplanacak Aşar miktarını tahsil eden memurlara verilen addır. Salaria ise tımar sahibi sipahinin beslediği atı için “yem ödentisi” olarak 1/40 oranında Aşara eklenen payı ifade etmektedir (Özyüksel, 1985, s. 52-53). Bu pay, Aşarın toplanmasından sorumlu olan görevlilerin harman boyunca yaptıkları giderlere (hayvanlarına yem verilmesi gibi) karşılık alınmaktaydı (Giray, 2006, s. 102). Dolayısıyla herhangi bir köyde Aşarın kelime anlamına uygun olarak 1/10 oranında alındığını farz edelim. Buna ilaveten 1/40 oranında salaria denilen pay eklendiğinde toplam mahsulatın 1/8’ine el konması söz konusudur. Kısacası Aşarın toplanması için katlanılan maliyetler çiftçilere yüklenmekte olup çiftçiler açısından bu durum belirlenen vergi oranının üzerinde bir ürün kaybına yol açarak onların kazancını azaltmaktadır.

Sonuç olarak Aşarla ilgili temel sorunların ağırlıklı olarak verginin tahsil sürecinde yaşandığı görülmektedir. Uzun yıllar başarıyla uygulanan tımar sisteminin terk edilerek verginin toplanmasında iltizam usulüne geçilmesi beraberinde birtakım sorunlar meydana getirmiştir. Bundan sonraki dönemlerde de tahsil usulleri sık sık değiştirilse de beklenen sonuçlar elde edilememiş ve vergi gelirlerini artırmak mümkün olmamıştır.

4. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarımsal Politika ve Gelişmeler

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ekonomisi, büyük ölçüde tarıma dayanmaktaydı ve Osmanlı Devleti'nden geçen topraklardaki tarımsal potansiyelin neredeyse yarısına yakını ilkel tarım aletleri aracılığıyla işlenmekteydi. Yaklaşık 10-12 milyon hektar ekilebilir arazi atıl durumdaydı ve devlet, bu araziye işleyecek işgücü ve sermaye birikiminden yoksundu. 1927 yılı itibarıyla ülke nüfusu yaklaşık 13 milyondur ve nüfusun %76'sı köylerde yaşamaktaydı. Bu özellikleri nedeniyle Türkiye, tipik bir tarım ülkesiydi ve nüfusun büyük bir kısmı tarımsal faaliyetlerle geçim sağlamaktaydı (TÜİK, 2024).

Cumhuriyet dönemine yakından tanıklık eden Hasan Rıza Soyak'ın "Atatürk'ten Hatıralar" isimli eserinde Türk tarımı hakkındaki izlenimi şu şekildedir:

"Nüfusun çoğunluğunu içine alan tarım sahasında kol kuvveti bir hayli azalmıştı. En iyi yıllardaki buğday istihsalimiz bile memleketi doyuracak miktarda değildi. Ziraatte kullanılan istihsal usulleri çok verimsiz, araçlar da çok iptidai şeylerdi. Üstelik Yunanistan'la yapılan anlaşma gereğince mübadele suretiyle memleketimizden gidenlerin tarla ve bahçeleri – yine aynı suretle anavatana gelen ırktaşlarımıza dağıtılıp maledilinceye kadar- boş, bakımsız ve verimsiz bir halde kalmıştı."

Soyak'ın sözlerinden anlaşıldığı üzere yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar bir tarım ülkesi olarak nitelendirilse de ilk yıllarda nüfusun yoğunluğunun düşük olmasına rağmen kendi halkının geçimini sağlayacak miktarda buğday dahi üretememiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım kesiminin genel görünümü Soyak'ın belirttiği gibi vahim bir durum içerisindedir. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonra bütün alanlarda olduğu gibi tarımda da reformlar yapılmıştır. Türk ekonomisinin kalkınma sürecinde tarımın önemini vurgulayan ve bunun aynı zamanda sanayileşmeye de katkı sağlayabileceğini düşünen Atatürk, tarımsal yapının modernleşmesini ve tarımsal üretimi artırmayı hedefleyen politika benimsemiştir (Sarıkoçuncu ve Kayıran 1998, s. 225-230). Türk köylüsüne daima kıymet veren Mustafa Kemal Atatürk, tarımın ve köylünün desteklenmesinin gerekliliğini şu sözlerle ifade etmiştir (Müderrişoğlu, 1998, s. 118):

"Dünyada fetihlerin iki aracı vardır: Biri kılıç, öbürü saban. Zaferinin aracı yalnız kılıçtan ibaret olan bir millet, bir gün girdiği yerden kovulur, aşığılanır, sefil ve perişan olur. Kendi ülkesinde bile mahkûm ve tutsak bir durumda kalabilir. Onun için gerçek fetihler yalnız kılıçla değil, sabanla yapılandır. Milletleri vatanlarında yerleştirmenin aracı sabandır. Saban kılıç gibi değildir. Kılıç kullanan kol çok geçmeden yorulduğu halde, saban kullanan kol zaman geçtikçe toprağın daha çok sahibi olur. Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabı derhal birlikte verelim: Türkiye'nin gerçek sahibi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, mutluluk ve zenginliğe layık olan köylüdür."

Cumhuriyet döneminin tarımla ilgili ilk önemli politikaları, 1925 yılında Aşar Vergisinin kaldırılması ve 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü ile çiftçilerin toprak mülkiyeti hakkının yasal çerçevede düzenlenmesidir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005, s. 46). Tarımsal üretimin geliştirilmesine ilişkin hükümler içeren taşıyan Medeni Kanun ile köylüler, işledikleri toprakları kendi adlarına tapuya kaydedebilme hakkı elde etmiş ve böylece Osmanlı döneminden beri uygulanan toprak mülkiyetinin devlete ait olma ilkesi sona ermiştir (Gökbunar ve Bursalıoğlu 2012, s. 80-81).

Kurtuluş mücadelesinin kazanılmasında kırsal kesimde güç ve nüfuza sahip toprak ağaları ile köylülerin desteği önemli rol oynamıştır. Bu yüzden zaferin elde edilmesinin hemen ardından bu ağalara karşı toprak reformu gerçekleştirmek ve onları tasfiye etmek oldukça güç görünmektedir. Ancak bu bir zaruri ihtiyaç haline gelmiştir. Çünkü topraklar nüfusa göre oldukça fazladır. Toprak reformundan bahsedilmeyen bu dönemde, devlet toprakları halka dağıtarak toprak sahibi olmayan köylülerin de toprağa kavuşturulması için gayret etmiştir. 1923-1938 yılları arasında köylülere 3,7 milyon dönüm arazi dağıtılmış olup bu toprakların büyük bir kısmı aynı dönemde Türkiye'ye gelen 200 bin civarındaki göçmen aileye pay edilmiştir. Bu toprakların küçük bir kısmı ise hükümete verilen topraksız ya da yeterli toprağı olmayan çiftçilere toprak dağıtma yetkisine dayanılarak dağıtılan topraklardan oluşmaktadır (Dinler, 2000, s. 22).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke nüfusunun büyük bir kısmını köylüler oluşturduğu için hükümet, köylü yanlısı politikalar izlemiştir, 1925 yılında Aşarın kaldırılması ile üretim teşvik edilmiş ve ekili tarım alanları gittikçe genişlemiştir. Tarıma finansman sağlanması devletin sorumluluğu olarak kabul edilmiş ve bu dönemde çiftçiye verilen kredi miktarı önemli ölçüde artmıştır. İhtiyaç sahibi çiftçilere öküz, saban ve tohum almaları için bütçeden ödenek ayrılmış, bu ödenekle uzun vadeli ve faizsiz kredi sağlanmıştır. Ayrıca devletin tarıma yönelik örgütlenmesi bu dönemde gerçekleşmiş ve 1924 yılında Ziraat Vekâleti adıyla yeni bir bakanlık kurulmuştur. Dönem boyunca izlenen politikalar neticesinde gerek tarım alanlarında gerekse zirai üretim miktarında önemli artışlar görülmüştür (Müderrişoğlu, 1998, s. 121; Gaytancıoğlu, 2009, s. 84).

Neticede 1923-1929 yılları Türkiye'de tarımsal hasılanın hızla arttığı bir dönem olmuştur. Kurtuluş savaşı nedeniyle yarı yarıya azalma görülen başlıca tarım ürünlerinde kısa bir süre içerisinde savaş öncesi üretim hacmine ulaşılmıştır. Özellikle savaş sonrası cepheden dönen erkeklerin yeniden kendi topraklarına dönmesi, tarımsal üretimde artışı belirleyen en önemli faktör olmakla birlikte fiyat ve vergilere yönelik yasal düzenlemeler de tarım kesimi lehine

kaynak yaratılmasını sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde tarımda üretim tekniklerinin modernleşmesi, tarımsal kredi sağlanması, destekleme alımı yapılması, pazar olanaklarının artırılması gibi tarımın gelişimine engel olan sorunların çözümlenmesine yönelik önlemlerin alınması amaçlanmış, bu doğrultuda bizzat Atatürk tarafından hükümete talimatlar verilmiş ve gelişmeler yakından takip edilmiştir (Kayıran, 1988, s. 58-64).

5. İzmir İktisat Kongresi'nde Aşarla İlgili Tartışmalar

Kurtuluş savaşının ardından Türkiye ekonomisinin yol haritasını belirlemek üzere 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır (Varcan, 1987, s. 25). Resmi bir nitelik taşımayan, önceden kararlaştırılan bir programla da toplanmayan bu kongre aynı zamanda ilk Türk iktisat kongresi olarak kabul edilmektedir. Mustafa Kemal'in konuşmasıyla açılışı yapılan, başkanlığını Kazım Karabekir'in yürüttüğü kongrede çeşitli kararlar alınarak Misak-ı İktisadi kabul edilmiştir (Aydemir, 2020, s. 325).

Kongreye her kazadan sekiz kişi seçilerek gönderilmesi istenmiş olup çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi temsilcilerinden oluşan toplam 1135 kişi katılım sağlamıştır (Akalin, 2008, s. 26). Kongre ile hükümet bir taraftan kesintiye uğrayan Lozan görüşmeleri sırasında karşılaştığı güçlüklerle ilgili halkı bilgilendirmek, öbür taraftan da ekonominin muhtelif sorunlarını tartışmaya açmak istemiştir. Kongrede Türkiye'nin siyasi ve iktisadi bağımsızlığını duyurmak ve toplumun çeşitli kesimlerinden gelen temsilcilerin de katılımıyla kalkınma strateji ve politikalarını tespit etmeye çalışılmış olup (Gözde Kaya ve Durgun 2009, s. 236) esasında iki temel amaç güdülmüştür. Birincisi çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarının kendilerine has sorun ve taleplerini tespit etmek; ikincisi ise ekonominin gelecek yıllarda ilerleyeceği rotaya dair yabancı sermaye kesimlerini bilgilendirmek ve güvence sağlamaktır (Kepenek ve Yentürk 2007, s. 34). Dolayısıyla bu kongre, gerek hükümetin toplumsal sorunlara karşı kayıtsız kalmadığını göstermesi ve gerekse bu sorunların çözümüne ilişkin alınacak kararlarda temsilcileri aracılığıyla söz sahibi olmaları bakımından önem arz etmektedir.

Kongre açılış konuşmasında Gazi Mustafa Kemal, ülkede arazi ve doğal kaynak mevcudiyetine göre nüfusun yetersiz olduğunu, işgücü noksanlığının sermaye yoğun üretim teknikleri kullanmak suretiyle telafi edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Tezel, 1982, s. 135). Mustafa Kemal, ekonomik kalkınma sürecinde tarımın önemini "Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu itibarla halkımızın ekseriyeti çiftçidir, çobandır. Binaenaleyh en büyük kuvveti, kudreti bu sahada gösterebiliriz." sözleriyle vurgulamıştır (Dinler, 2000, s. 20-21). Görüldüğü gibi Mustafa Kemal, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bir tarım ülkesi olduğunu belirterek kalkınma sürecinde çiftçilerin önemli bir rol üstleneceğini öngörmektedir.

Siyasal bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla güçlendirmek ve yeni bir ekonomik yapı oluşturmak amacıyla toplanan kongrede (Eğilmez, 2018, s. 136-137) her gruba ait esaslardan ayrı olarak 12 maddelik "Misak-ı İktisadî" kabul edilmiş ve tüm araçlar kullanılarak halka duyurulmasına karar verilmiştir. Ulusal sınırlar içinde ekonomik bağımsızlığı kazanmanın ve koruyabilmenin temel esaslarını ortaya koyan Misak-ı İktisadî, iş ahlakından milli servetin değerlendirilmesi gibi genel ilkelerin belirlendiği önemli bir tarihî belge olduğu gibi bu dönemin iktisat politikasının da temel kaynağını oluşturmaktadır (Sarıkoyuncu ve Kayıran 1998, s. 224).

Kongrede yeni kurulu bir ülkenin iktisadi alanda izleyeceği politikalara temel oluşturmak üzere sanayileşme, yabancı sermaye, dış ticaret ve borçlanma gibi konuların yanı sıra mali sorunlar da tartışılarak önemli kararlar alınmış ve neticede özel girişimi destekleyen bir ekonominin temelleri oluşturulmuştur (Varcan, 1987, s. 25-26). Çiftçilere ilişkin meselelere bakıldığında iç bölgeleri ihraç limanlarına bağlayacak demiryollarının yapılması, tütün tekelinin ve bu ürünün ekimindeki kısıtlamaların kaldırılması, tarım makineleri ve girdileri ithalatının gümrükten muaf tutulması gibi kararların kongreye katılanların oy birliğiyle alınmıştır. Kongre sırasında tartışmaların yoğunlaştığı, tüccar ve sanayici kesimin karşı çıktığı asıl mesele Aşar vergisinin kaldırılması olmuştur (Tezel, 1982, s. 343).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ve bunların beraberinde getirdiği değişimlerin, 1923-1929 yılları arasında Türk ekonomisine yön veren liberal iktisat politikasına zemin oluşturduğu söylenebilir. Henüz yeni savaştan çıkan ve Osmanlı'dan devralınan zayıf miras üzerine kurulacak yeni bir ülkenin iktisat politikası belirlenirken devletin ekonomik kaynaklarının yetersizliği sonucu özel kesim dışında bir gücün fiilen ortada olmaması, hükümet açısından liberal politikaların izlenmesini zorunlu hale getirmiştir (Varcan, 1987, s. 26).

6. Aşarın Kaldırılmasına Dair Farklı Görüşler

Osmanlı Devleti'nde Aşar uygulaması nedeniyle yaşanan sorunlara gösterilen tepkiler Tanzimat döneminde üst seviyeye çıkmış, hatta başta Namık Kemal olmak üzere bazı Osmanlı aydınları Aşara karşı cephe almıştır. Bu dönemde Osmanlı aydınlarının Aşara karşı çıkmalarının başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Aşarın toplanması sırasında mültezimlerin köylülere zorbalık etmesi, devlet ile köylüler arasındaki ilişkiye zarar vermiştir. İkincisi, Aşarın köylü

nüfus üzerine yüklenmesi, Türk-Müslüman unsurlar ile azınlıkların ekonomik açıdan farklılaşmasına yol açmıştır. Türk-Müslüman kesimin vergi ödemenin yanı sıra askerlik yükümlülüğüne de tabi olması, belirli bir süre kendilerinin tarımsal üretimden uzak kalmasına neden olduğu gibi savaşlarda kırılmaları sonucu servet biriktirmeleri olanaksız hale gelerek kendi memleketlerinde yoksul düşmelerine sebep olmuştur (Akalin, 2008, s. 39-40).

Aşar Vergisi, Birinci TBMM'de çeşit tartışmalara yol açmışsa da bütçe gelirleri arasındaki öneminden dolayı verginin kaldırılması ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra mümkün olmuştur. Dönemin Maliye Vekili Ferit Bey, 7 Ağustos 1920 tarihinde mecliste yaptığı konuşma sırasında köylü üzerinde kambur oluşturan bu verginin zaferin ardından alınmayacağını açıklamıştır. Aşarın kaldırılmasına ilişkin ilk kanun teklifi Kasım 1923'te Diyarbakır Milletvekili Zühtü Bey tarafından meclise sunulmuştur. Kanun teklifinde bu koşullar altında köylünün hiçbir zaman toprak sahibi olamayacağı ve mültezimlerin halka zulmettiklerinden bahsedilmiştir. Bu nedenle Aşarın yerine arazi vergisi konulması, geçimini tarımla sağlayan ancak bir karış toprağı olmayan köylüyü toprak sahiplendirmek için vergisini ödediği araziye üç yıl fiilen ekmeyenlerin topraklarının kamulaştırılarak bunların topraksız köylülere yedi yılda ödenmek üzere taksitle satılması önerilmiştir (Müderrişoğlu, 1998, s. 58-62).

1920-1923 yılları arasında TBMM çatısı altında birçok kez tartışmaya açılan Aşar Vergisi'nin kaldırılmasına ilişkin kanun tasarısı meclise geldiğinde milletvekilleri tarafından görüşülmüş ve bazı görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Aşarın kaldırılması gerektiğini savunanlar özellikle söz konusu verginin mükellefler arasında adil bir biçimde dağıtılmaması, gerek tarımı gerekse ticareti olumsuz etkilemesi, aynı bir vergi olması sebebiyle tahsil giderlerinin yüksek olması ve para ekonomisinin yaygınlaşmasına engel olması gibi hususlarda fikir birliğine varmışlardır. Ayrıca Aşar Vergisi'nin tımar sistemine uygun bir yapısının olduğu ancak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin özel mülkiyet anlayışını esas aldığı belirtilmiştir. Öteki taraftan Aşarın kaldırılmasına karşı çıkanların temel argümanı ise Aşarın yüzyıllardır varlığını sürdüren yerleşik bir vergi olduğu ve tarım kesiminin sanayileşme sürecine gelir vergisi ödemek suretiyle katkı sağlaması gerektiği şeklindedir (Giray, 2006, s. 215). Ayrıca savaştan yorgun çıkan bir memleketin yönetimi ve yeniden imarı için mali kaynaklara ihtiyaç olduğunu, bu kaynaklar temin edilinceye kadar Aşarın kaldırılmaması gerektiğini belirtmişlerdir (Varcan, 1987, s. 46-47). Bunun yerine verginin her yıl belirli bir oranda azaltılmak suretiyle kaldırılmasının yerinde olacağını savunmuşlar ve bu yüzden verginin eksik yönlerinin iyileştirilmesini teklif etmişlerdir.

Meclisteki tartışmalarda Aşarın kaldırılması gerektiğini savunanlar arasında Başvekil Ali Fethi Bey de yer almıştır. Ali Fethi Bey'e göre Aşar Vergisi nedeniyle köyler yoksulluk içerisinde kalmıştır ve köylüsü yoksul olan bir memleketin kalkınması mümkün değildir. Yoksulluğun en önemli nedeninin Aşar Vergisi olduğunu ifade ederek, köylü kesimin ödeme gücünün asgari geçim düzeyinin üzerine çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca vergi indirimi yoluyla tarım alanında bir gelişme sağlanması halinde bunun öteki sektörleri de olumlu yönde etkileyeceğini söylemiştir. Keza Aksaray Milletvekili Besim Atalay ise meclisteki konuşmasında, Tanzimat'tan sonra mültezimlerin asalak bir sınıf oluşturduklarını belirttikten sonra bu kesimin hem devleti dolandırdığını hem de halka zulmettiğini belirtmiştir. Atalay'a göre mültezimler devlete olan borçlarında sadık olmadığı gibi halkı da ezmektedirler (Mutlu, 2009, s. 72).

Mecliste Aşarın kaldırılmasına karşı çıkanların başında dönemin Trabzon Milletvekili Ahmet Muhtar Bey gelmiştir. Aşar meselesine öncelikle bütçe dengesi açısından yaklaşan Ahmet Muhtar Bey'e göre tarıma dayalı bir ekonomide böyle bir verginin kaldırılması bir anda mümkün değildir, aksi halde büyük bir boşluk ve belirsizlik oluşacaktır. Kısacası Aşarın kaldırılması durumunda ortaya çıkacak tablonun önceden öngörülmesi veya alınan tedbirlerin ne derece faydalı olacağını bilinememesi nedeniyle Aşarın kaldırılmasına karşı çıkmıştır denilebilir. Bu yüzden Aşarı kaldırmak yerine tahsil usulünde değişiklik yapılarak beyanname usulüne geçilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Beyanname usulüne geçişle birlikte vergi gelirlerinde %5-%10 arasında bir azalma meydana gelebileceğini ancak bunun maliye açısından pek bir öneminin olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca büyük bir kısmı Müslüman olan halkın bu vergiyi ödemeyi hem devlete karşı bir borç bildiğini hem de dini açıdan bir gereklilik olarak gördüğünü belirterek devletin bu tür bir mali güçten vazgeçmesini doğru bulmamıştır (Mutlu, 2009, s. 72-74).

17 Şubat 1925 tarihinde TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde yapılan oylamada 151 kabul oyuna karşılık 1 ret oyu ile "Aşarın İlgasıyla Yerine İkamet Edilecek Kanun" kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu tür bir yasal düzenlemenin TBMM'nin onayından büyük bir oy çokluğuyla kabul edilmesinin en önemli nedenlerinden biri de o yıllarda tarıma dayalı bir toplumsal yapı içerisinde doğal olarak Meclis üyelerinin yine önemli bir kısmının tarımdan gelir sağlayan kişilerden oluşmasıdır. Sonuç olarak kanunun kabul edilmesiyle Aşar Vergisi kaldırılmış ve yerine ticarete konu olan ürünün pazar ya da yerel fiyatının %8 ile %10'u arasında vergi alınması kararlaştırılmıştır. Aşarın kaldırılmasıyla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarındaki en önemli vergi reformu gerçekleştirilmiştir. Hatta alınan kararın önemine binaen kanunun kabul tarihinin bayram olarak her sene kutlanabilmesi için TBMM Başkanlığına önerge bile verilmiştir (Varcan, 1987, s. 46-47; Dinler, 2000, s. 20-21).

7. Aşarın Kaldırılmasını Gerektiren Faktörler

Türkiye, 1920’li yıllarda tarımın hâkim olduğu bir ekonomiye sahipti. Nüfusun %80’den fazlası kırsalda yaşamaktaydı. Milli gelirin büyük bir kısmını tarım kesimi; ihracatın tamamını ise tarımsal ürünler oluşturmaktaydı. Uzun yıllar devam eden savaşlar neticesinde en büyük kaybı yine tarım kesimi yaşamıştı. Bu sebeple Kurtuluş Savaşı sonrası ülkedeki tahribatın yeniden imar girişimleri tarım üzerine odaklanmıştı. Köylülerin durumu çok kötüydü ve devletin Aşarı iltizam usulüyle toplamasının “tarım kesimindeki en büyük soyguna ortak olması” şeklinde yorumlanmaktaydı. Aşarın çeşitli iktisadi, siyasi ve ideolojik öğeler içeren köklü bir tarihsel geçmişe sahip olması sebebiyle, verginin kaldırılmasında iktisadi faktörlerin yanı sıra tarihi, siyasi ve ideolojik faktörler de etkili olmuştur (Coşar, 1996, s. 24). Devlet bütçesi içerisinde önemli bir payı oluşturan Aşar Vergisi, mültezimlerin neden olduğu zulüm ve yolsuzluklara, tarımsal üretim yapısı üzerindeki olumsuz etkilere karşın, Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak hükümet, devletin kuruluşunun ilk yıllarında bütçe gelirlerinin yaklaşık dörtte birini oluşturan önemli bir gelir kaynağından vazgeçerek yüzlerce yıllık Aşar uygulamasını yürürlükten kaldırmıştır (Tabakoğlu, 2016, s. 802).

Erken Cumhuriyet döneminde bir taraftan saltanata bağlılığını sürdüren ve bunu her fırsatta alevlendirmeye çalışanları dizginlemek, diğer taraftan da yeni rejimin toplum tarafından kabul görmesi ve yerleşmesini sağlamak epey güç olmuştur. Bu nedendir ki Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümet, hemen her siyasi iktidar gibi arkasına desteğini aldığı toplumsal tabakalara birtakım olanaklar tanımak ve bunları çeşitli yükümlülüklerden kurtarmak istemiştir. Bu durum tabiatıyla Aşarın kaldırılmasına giden süreci daha hızlandırmıştır (Gökbunar ve Bursalıoğlu 2012, s. 80-88). Bir diğer ifadeyle yeni yönetim, Kurtuluş Savaşı mücadelesinde fedakârlık göstererek bütün malını mülkünü ortaya koyan yorgun Türk köylüsünün vergi yükünü hafifletmeyi bir borç ve vazife bilmiştir denilebilir (Pamuk, 2016, s. 177). Devletin kaynak ihtiyacının had safhaya ulaştığı bu dönemde Cumhuriyet rejimine karşı toplumsal desteği artırmak amacıyla tarım kesimi üzerindeki bu ağır vergi yükünü kaldırmak siyasi açıdan büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir (Ay ve Haydanlı 2018, s. 493-494).

Önder (2019, s. 493-494) aşarın kaldırılması meselesini bir adım daha öteye taşıyarak “hiçbir geçerli ekonomik gerekçeye dayanmayan, bazı sosyal grupların (özellikle toprak ağaları ve çiftçi grubunun) kısa dönemli menfaati doğrultusunda, siyasi bağlamda ve zorunluluk altında alınmış bir karar” olarak yorumlamaktadır. Bu kararın herhangi bir ekonomik gerekçeye dayanmadığı gibi sermaye birikiminin yükünü kırsal alandan kentsel alana taşıyarak ciddi olumsuz sonuçlara yol açtığını belirtmektedir. Bu nedenle Aşarın kaldırılmasının sosyal, siyasi ve tarihsel nedenlerinden ziyade sermaye birikiminin ilk aşamalarında tek üretim faktörü olan tarım kesiminin vergi dışı kalmasının ekonomik ve mali sonuçlarına dikkat çekmektedir.

Aşarın kaldırılmasını kaçınılmaz hale getiren etkenlerden biri Cumhuriyet ilk yıllarında hükümetin benimsediği iktisat politikalarına ters düşmesidir. Aynı bir vergi olması nedeniyle yönetim ve tahsil giderlerinin yüksek olması, para ekonomisinin yaygınlaşmasını kısıtlaması, tarımsal gelişmeyi engelleyici özelliklere sahip olması, üretici kararlarında sapmaya yol açması gibi bazı özellikler yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin mevcut yapısıyla uyumadığından bir anlamda verginin kaldırılması zaruri olmuştur (Gökbunar ve Bursalıoğlu 2012, s. 76-80). Bu dönemde hükümet, Osmanlı’dan miras kalan tarıma dayalı ekonomik yapıyı tekrar güçlendirmek ve iktisadi kalkınmayı sağlamak için öncelikli olarak tarım sektörü ilgili meselelerin çözüme kavuşturulması gerektiğine inanmış ve bu doğrultuda attığı ilk ve en önemli adım Aşarın kaldırılması olmuştur.

Aşarın kaldırılmasında ideolojik faktörler de etkili olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Aşarın İslam hukukunda yer alan bir hüküm ve kural olduğu, bu yüzden de kaldırılamayacağını vurgulayan görüşlere de rastlanmaktadır. Aşarın şeri bir vergi olması, İslami hükümlerin ayrılmaz bir unsuru olarak algılanmasına neden olmuştur. Cumhuriyet aydınları, tamamen Osmanlı toprak düzeninden kaynaklanan Aşar Vergisi’ni modern maliye anlayışına göre yeniden düzenlemek yerine tamamen kaldırılmasını talep etmişlerdir. Burada amaç, Batılılaşma hareketinin bir parçası olarak devletin iktisadi, mali ve siyasi yapısını oluşturan mekanizmaları modernize etmektir. Dolayısıyla Aşar gibi Batılı ülkelerin vergi sistemlerinde bir benzeri görülmeyen, tarihsel süreçte bir sömürü aracı haline gelen, aynı niteliğe sahip Ortaçağ’dan kalan bir verginin kaldırılması bir zorunluluk haline gelmiştir denilebilir (Palamut, 1987, s. 77; Coşar, 1996, s. 27).

8. Aşarın Kaldırılmasının Sonuç ve Etkileri

Cumhuriyet hükümeti, İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar doğrultusunda Osmanlı’dan miras kalan vergileri reforma tabi tutmuştur (Yay, 1988, s. 67). Bu kapsamda öncelikle 1925 yılında kabul edilen 552 sayılı Kanunla Aşar vergisine son verilmiştir. Kanunun 1. maddesinde “Aşar usulü mülgadır. 1341 senei maliyesinden itibaren arazi ve mahsulatı arziyeden işbu kanuna tevfikan vergi alınır” hükmüne yer verilmiştir. Kanun gereğince, köylü ailelerinin

kendi geçimlik tüketimlerinde kullandıkları ürünler vergiden muaf tutularak yalnızca pazarladıkları ürünün değerleri üzerinden %8 ve %10 olmak üzere iki çeşit vergi oranı alınması öngörülmüştür. Ancak bu vergiler de çiftçinin kendi ektiği ürünü tüketmesi ile tüketimini gerçekleştirmek için ürettiği ürünü pazarda satması durumunda farklı vergilendirme uygulamalarına gidilmesi nedeniyle eleştirilerek 1926 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (Palamut, 1987, s. 72; Coşar, 1996). Aşarın kaldırılması aynı zamanda vergi yapısında bundan sonra meydana gelecek birçok değişikliğin de başlangıcıdır. Bir taraftan dolaysız vergilerden dolayı vergiler ağırlıklı bir yapıya geçilirken, diğer taraftan da vergi yükü kırsaldan kente kaymaya başlamıştır. Ayrıca Cumhuriyet ilk yıllarından beri modernize edilmeye çalışılan Türk vergi sistemi içerisinde Osmanlı'dan devralınan her şey ortadan kaldırılmak istenmektedir. Bu çerçevede aynı vergilerden nakdi vergilere doğru geçilirken, vergi tahsil yöntemleri de yeniden düzenlenmiştir (Coşar, 1995, s. 252).

Aşarın kaldırılması tarımsal gelişmeyi olumlu etkilemiş ve Türk köylüsünün yükünü büyük ölçüde hafifletmiştir. Bu doğrultuda Aşarın kaldırılmasının köylüler üzerindeki etkilerini üç başlık altında ele almak mümkündür. Birincisi, Aşarın toplanması sırasında mültezimlerin köylülere uyguladığı baskı ve zulüm artık tamamen ortadan kalkmış, hasat dönemi mültezimin tarımsal ürünü tarlada bekletmesi nedeniyle çiftçinin uğradığı kayıp ve zararlar önlenmiş olmaktadır. İkincisi, vergi mükellefi sıfatıyla köylü üzerindeki mali yük azalmıştır. Aşarın kaldırılmasıyla tarım üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı önemli ölçüde azalmış ve böylece gerek tarımsal üretimi gerekse kırsal kesimin refah düzeyini artırmayı hedefleyen önemli bir adım atılmıştır. Üçüncüsü ise Aşarın kaldırılmasıyla daha öncesinde aynı olarak devlete ödenen tarımsal ürün artık pazarlanabilir hale gelmiştir. Kaldırılan vergi nedeniyle köylünün katlandığı giderler en aza indirilmiş, dolayısıyla tarımsal ürünlerin ilave bir kısmı daha pazarda işlem görmeye başlamıştır. Bu durum köylüleri tarımsal üretimi artırmaya teşvik etmiştir (Kayıran, 1988, s. 64; Taş ve Engin, 2023: 361).

Buna karşın Boratav (2023, s. 56-57) Aşarın kaldırılmasıyla ilgili ilk izlenimin kısmen yanıltıcı olduğunu belirtmektedir. Çünkü eskiden iltizam usulüyle tarım dışına pazarlanan ürünler, artık köylüde kalacak değildi. Orta ve yoksul köylü tabakalarında Aşarın kaldırılması kısmen tarımsal tüketim artışına neden olmuş olabilir fakat iltizam usulüyle tahsil edilen hasılda zorunlu olarak önemli boyutlara ulaşan çürüme ve bozulmanın yol açtığı ürün miktarındaki kaybın bu tüketim artışını karşıladığını ve bu nedenle de 1925'ten önce ve sonra tarımsal ürünün tarım dışına pazarlanan oranının değişmediğini varsaymaktadır. Fakat bu defa pazarlama mültezimler aracılığıyla değil, doğrudan fiyat karşılığı piyasada gerçekleşmektedir. Boratav, bu durumu esasen devletin bütçe gelirlerinde bir azalma anlamına geldiğinden, kamu kesiminden köylülere dolaylı bir gelir aktarımı olarak değerlendirmektedir. Buna karşın Aşardan kaynaklanan gelir kaybı, 1926 yılından itibaren şeker ve gaz yağı gibi ürünlerin üzerindeki dolaylı vergilerle telafi edilmeye çalışılmıştır. Böylece tüketici kesimlerin ek vergilendirilmesi söz konusu olmuştur. Aşar Vergisi bütün köylüyü kapsayan bir vergi olduğundan dolayı şeker, gaz yağı vb. ürünlerin tüketicisi olarak köylü kesimin ödediği vergi miktarı, hiçbir zaman daha öncesinde ödediği Aşar miktarını geçmesi mümkün değildir. Kısacası köylünün üzerinden alınan vergi yükü yine köylünün de içerisinde yer aldığı tüketici kesime dolaylı vergilerle yansıtılmış ancak köylüler eskiye kıyasla daha az vergi ödemek durumunda kalmıştır.

Aşarın kaldırılmasından sonra mevcut vergilerin oranlarının artırılması ya da yeni vergiler konulmasına rağmen Türk vergi sisteminin tarımsal üretimi vergilendirme gücü epey azalmıştır. Kırsal kesimin ağır vergi yükünden kurtarılması görüşü, iktisadi gelişmenin finansmanı açısından kısıtlayıcı bir etki oluşturmuştur (Çetin ve Bakırtaş 2021, s. 311-316). Bu tarihten sonra da Türkiye'de tarım kesimi gerçek anlamda vergilendirilmemiş ve vergi yükü, tarım kesiminden ticari ve sanayi kesimine kaymıştır ve böylece sermaye birikiminin azalmasına neden olmuştur.

Aşarın tahsil usulüne ilişkin tartışmaları bir kenara bıraktığımızda doğrudan tarımsal ürün üzerinden yaklaşık %10 olarak ödenen bu verginin pazara yönelik üretimi ve tarımsal gelişmeyi engellediği muhakkaktır. Bu olumsuz niteliklerine rağmen Aşar gibi devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan bir vergiden vazgeçmek kolay değildir. Bu bağlamda hükümetin 1925 yılında başlayan Şark İsyanı nedeniyle kısmi seferberlik ilan ettiği ve dolayısıyla paraya en çok ihtiyaç duyduğu dönemde Aşarı kaldırması, Cumhuriyet rejiminin Türk çiftçisine büyük önem verdiğini göstermektedir (Sarıkoçuncu ve Kayıran, 1998, s. 229). Keza Saraçoğlu (2023, s. 9) da tarıma dayalı ekonomik yapıya sahip bir ülkede yüzyıllardır uygulanan ve devlet bütçesinin neredeyse 1/3'ini oluşturan Aşar Vergisi'nin üstelik de Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından kaldırılmasını Cumhuriyet rejiminin olağanüstü bir başarısı olarak yorumlamaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hükümet, Aşar Vergisi'nin çiftçiler açısından dayanılması mümkün olmayan bir yükümlülük haline geldiğinin farkındaydı. Her ne kadar toplumun muhtelif kesimleri daha önce İktisat Kongresi'nde dile getirmiş olsa da Aşarın kaldırılabilmesine pek ihtimal verilmemekteydi. Bu yüzden Cumhuriyet tarihi açısından büyük bir karar niteliği taşıyan bu yeni duruma toplumun hem maddi hem de manevi olarak uyum sağlayabilmesi kolay olmamıştır. Hatta Aşar kaldırıldıktan sonra Anadolu'daki köylüler uzun bir süre bu durumu tam olarak idrak edememiş, inanmakta zorlanmıştır. Bununla da yetinmeyen bazı çiftçi grupları Aşarı ödenmediği için tarladaki ürününü

bile kaldırmamıştır. Bu hususta İnönü, “Aşarı kaldırdığımız zaman, samimi olarak tereddüt ve itirazı biz, köylülerden gördük. İhtiyarlar, bu kadar büyük vergiden vazgeçilirse bu devletin nasıl idare olunacağından endişe etmişlerdir. Yer yer, bir iki sene Aşar zamanı tekrar vergi alınma ihtimalini göz önünde tutmuşlardır” şeklinde beyanda bulunarak Aşarın kaldırılmasının Türk halkı için inanılmazı güç bir durum ortaya çıkardığını belirtmiştir (Akalin, 2008, s. 41-43; Gökbnar ve Bursalıoğlu 2012, s. 85-88).

Aşar Vergisi'nin kaldırılması Cumhuriyet tarihinin en önemli vergi reformlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu reformu gerçekleştirmek ne kadar güç olduysa bu değişim sonrasında ortaya çıkabilecek olası sorunlarla baş etmek de bir o kadar güç ve zahmetli olmuştur. Bu çerçevede Aşarın kaldırılması sonucu devlet bütçesi en önemli gelir kaleminden yoksun kalmış, ortaya çıkan boşluğu doldurmak için birtakım mali tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda Ağnam Vergisi'nin oranı artırılmış, ilk tüketim vergisi olarak Umumi İstihlak Vergisi yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte Veraset ve İntikal Vergisi, Temettü Vergisi ve Yol Vergisi gibi yeni vergiler getirilerek harç ve resimlerin de kapsamı genişletilmiştir. Şeker ve gaz yağı üzerinden alınan vergiler Aşarın kaldırılmasından kaynaklanan boşluğun doldurulmasında önemli bir rol oynamış ancak ortaya çıkan vergi yükü önemli ölçüde tüketiciye yansıtılmıştır. Bir diğer ifadeyle vergi politikasında genel olarak dolaysız vergilerden dolayı vergilere doğru bir geçiş yaşanmıştır (Çetin ve Bakırtaş, 2021, s. 311-316). Cumhuriyet yönetimi bir taraftan Osmanlı'dan miras kalan eski vergileri kaldırarak modern bir vergi sistemi oluşturmaya gayret ederken, öteki taraftan mükelleflerin kişisel durumlarını dikkate almaması nedeniyle dolaysız vergilere göre daha adaletsiz olduğu kabul edilen dolaylı vergi türleri vergi sistemi içerisinde ağırlık kazanmaya başlamıştır. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 1923 yılında %52 iken, 1929'da bu oran %75'e ulaşmıştır. Bütçe gelirlerinin bu dönemde giderek dolaylı vergilere kayması, vergi adaletinin bozulduğunu göstermektedir (T.C. Maliye Bakanlığı, 1983).

9. Sonuç ve Değerlendirme

Gazi Mustafa Kemal'in deyişiyle Ortaçağ'ın en insafsız belası olarak nitelendirilen Aşar Vergisi'nin kaldırılması, erken Cumhuriyet döneminde yeni rejimi en çok uğraştıran ve gündemi uzun süre meşgul eden mali meselelerden biri haline gelmiştir. Gerek İktisat Kongresi'ne katılan işçi, tüccar, sanayici ve çiftçilerin temsilcileri, gerekse dönemin aydınları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan milletvekilleri arasında sıkça tartışılan konuların başında gelmiştir. Bu dönemde ekonomik yapının en önemli bileşenini ve Türk halkının temel geçim kaynağını oluşturan tarım kesimi üzerindeki vergi yükünün azaltılması, hükümetin temel öncelikleri arasında yer almıştır. Ancak yıllar süren kurtuluş mücadelesinin ardından yeni kurulan bir ülkede özellikle de hükümetin vergilendirilebilir kaynaklarının sınırlı olduğu bir dönemde bütçe açığıyla karşılaşmayı göze alarak devlet bütçesinin en önemli gelir kalemini oluşturan Aşar Vergisi'nden vazgeçmesi olağanüstü bir karar olarak nitelendirilebilir.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte çağdaş bir vergi sistemi oluşturmak amacıyla Osmanlı'dan geriye kalan vergilerin yeniden düzenlenmesi ya da tamamen yürürlükten kaldırılması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda atılan adımlardan biri de Aşarın kaldırılması olmuştur. Dolaysız aynı bir vergi niteliği taşıyan Aşarın kaldırılması ve ardından bunun sebep olduğu gelir kaybını telafi etmek amacıyla getirilen yeni vergiler vergi yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bir taraftan Aşarın kaldırılması nedeniyle vergi sistemi içerisinde dolaysız vergilerin ağırlığı azalırken, diğer taraftan da mükelleflerin ödeme gücünü göz önünde bulundurmayan dolaylı vergilerin payı artmıştır.

Aşarın kaldırılması sonucu tahmin edildiği gibi bütçe açığı ortaya çıkmış, hükümet bu açığı kapatmak amacıyla birtakım yeni vergiler yürürlüğe koymuş yahut mevcut vergilerin oranlarını artırma yoluna gitmiştir. Fakat yürürlüğe giren yeni vergilerin kısa bir süre sonra kaldırılması söz konusu olmuş, dolayısıyla vergi yapısında istikrar sağlanamamıştır. Ayrıca bu tür vergisel tedbirler yeterli ek gelir oluşturmaktan yoksun olduğu gibi vergi sisteminin sık sık değişmesine neden olmuş, vergi idaresi ve mükellefler açısından karışıklığa yol açmıştır.

Sonuç olarak erken Cumhuriyet döneminde Aşarın kaldırılmasına yönelik tartışmalarda birbirine tezat iki farklı görüşün benimsendiği görülmektedir. Bu görüşlerden herhangi birinin tamamen yanlış olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Esasen her iki görüşü savunanların da ortaya koyduğu gerekçelere bakıldığında kısmen haklılık payı olduğu yönler bulunmaktadır. Nihayetinde Aşar meselesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümet açısından değerlendirildiğinde karar verilmesi güç bir imtihan olmuştur denilebilir. Buna karşın hükümet, iktisadi ve mali sonuçları ne olursa olsun bu riski göze alarak Türk köylüsünün içinde bulunduğu zorlu yaşam koşullarını bir nebze de olsa hafifletmek amacıyla cesur bir karar alarak Aşarı kaldırmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu makalede veri toplama yöntemleri kullanılmadığı için etik kurul izni gerekli değildir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Since data collection methods were not used in this article, ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declare that this study has received no financial support.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Rıdvan ENGİN 0000-0001-7898-0131

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Akalın, G. (2008). *Atatürk dönemi maliye politikaları*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2008/384.
- Aydemir, Ş.S. (2020). *Tek adam cilt III* (37.bs). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Boratav, K. (2023). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2015* (26.bs). Ankara: İmge Kitabevi.
- Cem, İ. (2023). *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi* (33.bs). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Coşar, N. (1995). Cumhuriyet döneminde denk bütçe politikasına geçiş. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11(31), 239-257.
- Coşar, N. (1996). Aşar vergisinin kaldırılma nedenleri. *Toplumsal Tarih*. S. 21, 21-30.
- Çakır, C. (2001). *Tanzimat dönemi Osmanlı maliyesi* (2.bs). İstanbul: Küre Yayınları.
- Çetin, M. ve Bakırtaş, D. (2021). Meşrutiyetten Cumhuriyet'e vergiler. H. Ay (Ed.), *Düşüncede ve uygulamada maliye tarihi* kitabı içinde (s. 311-340). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dinler, Z. (2000). *Tarım ekonomisi* (5.bs). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim sürecinde Türkiye* (15.bs). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gaytancıoğlu, O. (2009). *Türkiye'de ve dünyada tarımsal destekleme politikası*. İstanbul: Sektörel Yayınlar. Yayın No: 2009-14.
- Giray, F. (2006). *Maliye tarihi* (2.bs). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Gökbunar, R. & Aybarç Bursalıoğlu, S. (2012). Âşar vergisi uygulamasının sosyo-ekonomik sonuçları. A.K. Çelebi, (Ed.), *Mali sosyoloji üzerine denemeler* kitabı içinde (s.61-95.), T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2012/418.
- Gökbunar, A.R. & Uğur, A. (2016). Osmanlı vergiciliği: inekleri besleyerek daha fazla süt alma sanatı. İçinde A.R. Gökbunar ve A. Uğur (Ed.), *Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne maliye tarihi* kitabı içinde (s. 57-95). İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Gözde Kaya, D. ve Durgun, A. (2009). 1923-1938 dönemi Atatürk'ün maliye politikaları: Bütçe ve vergi uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, 233-249.
- Güran, T. (2019). *19. yüzyılda Osmanlı ekonomisi üzerine araştırmalar* (2.bs). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, H. (2023). *Türk idarî teşkilâtı tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Kayıran, M. (1988). *Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk tarımı* (1923-1929). (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Kazıcı, Z. (2019). *Osmanlı'da vergi sistemi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2007). *Türkiye ekonomisi* (19.bs). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (1993). *Dünya ekonomisi içinde Türkiye* (1923-1929) (2.bs.). Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Korkmaz, E. (1982). *Vergi yapısı ve gelişimi*. İstanbul: Gür-Ay Matbaası.
- Mutlu, A. (2009). *Tanzimattan günümüze Türkiye'de vergileme zihniyetinin gelişimi*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/390.
- Müderrişoğlu, A. (1998). *Cumhuriyetin kurulduğu yıl Türkiye ekonomisi*. Ankara: Kastaş Yayınları.
- Ortaylı, İ (2020). *Türkiye teşkilât ve idare tarihi* (7.bs). Ankara: Cedit Neşriyat.
- Önder, İ. (2019). Âşarın kaldırılması. *Mülkiye Dergisi*. 43(2), 491-510.
- Öztemel, M. (2009). *II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı maliyesi*. İstanbul: Kitabevi.
- Özyüksel, M. (1985). İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemlerinde gelir, gider, servet vergileri. *Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 51-68.

- Palamut, M.E. (1987). Âşar ve düşündürdükleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. Prof. Dr. S.F. Ülgener'e Armağan. C. 43*, 69-78.
- Pamuk, Ş. (2016). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi* (6.bs). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saraçoğlu, F. (2023). *Cumhuriyet dönemi vergi yapısı*. Ankara: Romanoku Yayınları.
- Sarıkoynucu, A. ve Kayıran, M. (1998). Atatürk, Cumhuriyet ve Türk tarımı: Atatürk'ün tarım politikası ve sonuçları. *Erdem*, 11(31), 215-242.
- Soyak, H.R. (2023). *Atatürk'ten hatıralar* (12.bs). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şener, A. (2021). *Tanzimat dönemi Osmanlı vergi hukuku*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Şenyüz, D. (1985). Aşar'ın vergi tekniği yönünden değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 69-73.
- Tabakoğlu, A. (2016). *Osmanlı mâlî tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taş, S. & Engin, R. (2023). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze vergi politikaları ve vergi yükünün gelişimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(49-1), 345-369.
- T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü. (1983). *Bütçe gelirleri yıllığı 1979-1983*. Ankara.
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi*. İstanbul: Yurt Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Nüfus, yıllık nüfus artış hızı ve yıl ortası nüfus tahmini, 1927-2000*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>, (Erişim: 10.09.2024).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Şehir ve köy nüfusu, 1927-2000*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>, (Erişim: 10.09.2024).
- Varcan, N. (1987). *Türkiye'de vergi politikalarının oluşumu (Cumhuriyet dönemi)*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 208. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 43.
- Velay, A. du. (1978). *Türkiye maliye tarihi*. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No. 17-1978. Ankara: Damga Matbaası.
- Yay, T. (1988). Atatürk döneminde vergiler ve vergi politikası. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 61-72.
- Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet'in iktisat tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Atf Biçimi / How cite this article

Engin, R. (2024). A tax reform to support agricultural policies in the early republic period: abolition of tithe. *Maliye Çalışmaları Dergisi-Journal of Public Finance Studies*, 2024; 72, 21–34. <https://doi.org/10.26650/mcd2024-1535002>